

Demografia i Gerontologia Społeczna – Biuletyn Informacyjny 2011, Nr 9

Piotr Szukalski
Instytut Socjologii
Uniwersytet Łódzki
pies@uni.lodz.pl

Ludzie bardzo starzy

Osoby starsze jako grupa nie są kategorią homogeniczną. Spośród wielu cech różnicujących powyższą zbiorowość wspomnieć należy charakterystykę podstawową: wiek. Zróżnicowanie według wieku jest na tyle znaczne, iż coraz częściej w literaturze przedmiotu spotkać można klasyfikację rozróżniającą trzeci i czwarty wiek. W przypadku tego ostatniego nie jest jednoznacznie ustalona granica, pozwalająca na dokonanie wyraźnego rozróżnienia pomiędzy nim a wiekiem trzecim. Używane są trzy różne cezurę - 75, 80, 85 lat. Jako główny powód wyodrębnienia tej fazy życia wskazywany jest fakt, iż stosowany wcześniej podział na trzy etapy: dzieciństwo, dorosłość (wiek aktywności zawodowej) i starość nie bierze pod uwagę tego, że osoby w mocno zaawansowanym wieku to z reguły osoby wymagające stałej opieki, mające trudności z samodzielnym wykonywaniem niektórych przynajmniej – istotnych dla właściwego funkcjonowania – czynności. W poniższym tekście za osoby w czwartym wieku uznawać będziemy osoby mające co najmniej 80 ukończonych lat. Nazywać będziemy je zamiennie osobami sędziwymi, bardzo starymi, starcami.

Przyczyny wzrostu liczby osób bardzo starych. W ramach długookresowego procesu starzenia się ludności zaobserwować można początkowo powolny, później szybki wzrost odsetka seniorów jako konsekwencja starzenia się „od dołu piramidy wieku” (zmniejszenie liczby przychodzących na świat dzieci), dopiero na późniejszym etapie, pod koniec przejścia demograficznego szybki wzrost odsetka wynikający ze starzenia się „od góry” (zwiększanie się liczby osób bardzo starych, wynikające z obniżki prawdopodobieństw zgonów). Wraz z pojawieniem się redukcji umieralności wśród starszych grup wieku rozpoczyna się niezwykle ważny etap – tzw. podwójne starzenie się ludności, tj. wzrost w ramach populacji seniorów udziału siedemdziesięciolatków, a następnie osób osiemdziesięcioletnich i starszych. W przyszłości spodziewany jest szybki wzrost liczby osób najstarszych, z najbardziej dynamiczną zmianą liczby stulatków (niektórzy mówią o „eksplozji stulatków”).

Postępujący proces podwójnego starzenia się ludności Polski odciska coraz wyraźniej swe piętno na strukturze wieku Polaków. W okresie międzywojennym osoby sędziwe stanowiły ok. pół procenta obywateli naszego kraju, bezpośrednio po wojnie udział ów podniósł się do 2/3 procenta, ok. roku 1971–72 osiągnął jeden punkt procentowy, obecnie (koniec 2010 roku) zaś doszedł do trzech i pół procent zob. tab. 1.

Rozrost populacji osób w czwartym wieku wynikał z wielu różnorodnych powodów, z których wypada wymienić przynajmniej dwa, wzajemnie ze sobą powiązane. Obecnie w wieku sędziwym znajdują się generacje urodzone w pierwszych trzech dekadach wieku XX, a zatem w okresie kiedy dzietność polskich kobiet była jeszcze wysoka. Przypomnę, iż według badań kobiety urodzone około roku 1900 wydawały na świat przeciętnie blisko 3,2 potomka.

Druga przyczyna związana jest z podnoszącym się poziomem życia, czego przejawem jest obniżanie się prawdopodobieństw zgonu w danym wieku. Aby wskazać wpływ tego czynnika, wystarczy powiedzieć, iż o ile według tablic trwania życia z roku 1931–32 na 1000 nowonarodzonych do wieku 80 lat dożywało 159 kobiet i 111 mężczyzn, o tyle w latach 1976–81 już 469 i 243, zaś w roku 2010 – 623 i 356. Z drugiej strony, obniżanie się poziomu umieralności występowało również w czwartym wieku, w efekcie czego dalsze przeciętne trwanie życia osoby osiemdziesięcioletniej podniosło się z 5,0 lat (kobiety) i 4,6 lat (mężczyźni) w latach 1931–32, na 6,8 i 5,6 w latach 1976–1981, dochodząc w roku 2010 do wartości 8,7 i 7,2 roku.

Tabela 1

Liczba osób w wieku 80 i więcej lat w Polsce w latach 1921–2010

Rok	Wiek					
	80+	80–84	85–89	90–94	95–99	100+
1921	168376	107499	35566	17323	5428	2560
1931	169235	108614	39507	13723	4774	2617
1950	180292	117085	45671	12491	4725	320
1960	212983	141651	54567	13306	3027	432
1970	334744	227964	82661	20172	3617	330
1978	479608	323134	115230	33775	7045	424
1988	739902	484769	196487	46957	10125	1564
2002	827743	489816	228880	91736	15770	1541
2010	1326747	806222	395271	97754	23083	4417

Źródło: dane Narodowych Spisów Powszechnych oraz dla roku 2010 www.stat.gov.pl

W efekcie odsetek osób bardzo starych w generalnie i znacząco w badanym okresie się podniósł: z 0,6% ogółu ludności w 1921 do 3,5% w roku 2010.

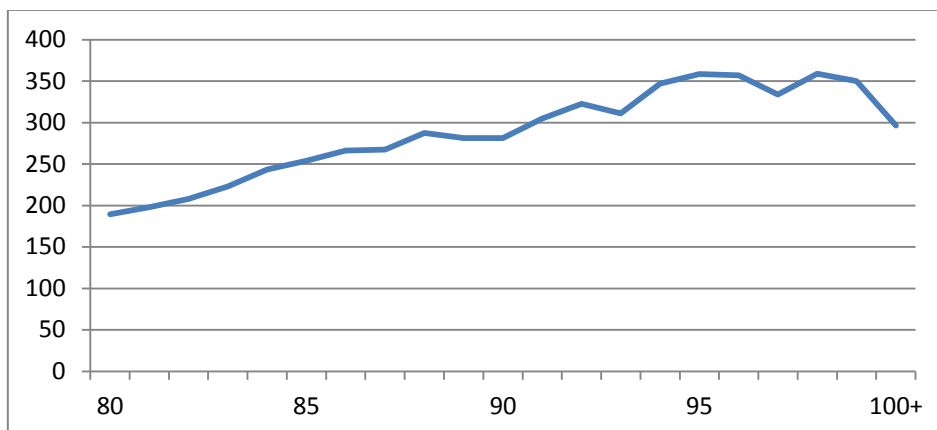
Specyfika społeczno-demograficzna osób bardzo starych. Sędziwi starcy to zbiorowość bardzo specyficzna. Najważniejszą jej cechą jest wysoki poziom feminizacji, narastająca wraz z wiekiem nadwyżka liczby kobiet nad rówieśnikami płci męskiej, wyrażona liczbą kobiet w przeliczeniu na 100 mężczyzn (rys. 1).

Z feminizacją powiązana jest szczególny status rodzinny osób bardzo starych – 4/5 kobiet doświadczyła już zgonu swego małżonka, podczas gdy dotyczy to jedynie 1/3 mężczyzn. A zatem

sytuacja rodzinna mężczyzn jest zdecydowanie korzystniejsza, zaś jednocześnie podkreślić należy wysoki zasięg życia samotnego, bez dotychczasowego życiowego partnera.

Rysunek 1

Współczynnik feminizacji w zbiorowości osób w wieku 80 lat i więcej w 2010 r.
(liczba kobiet w przeliczeniu na 100 mężczyzn)

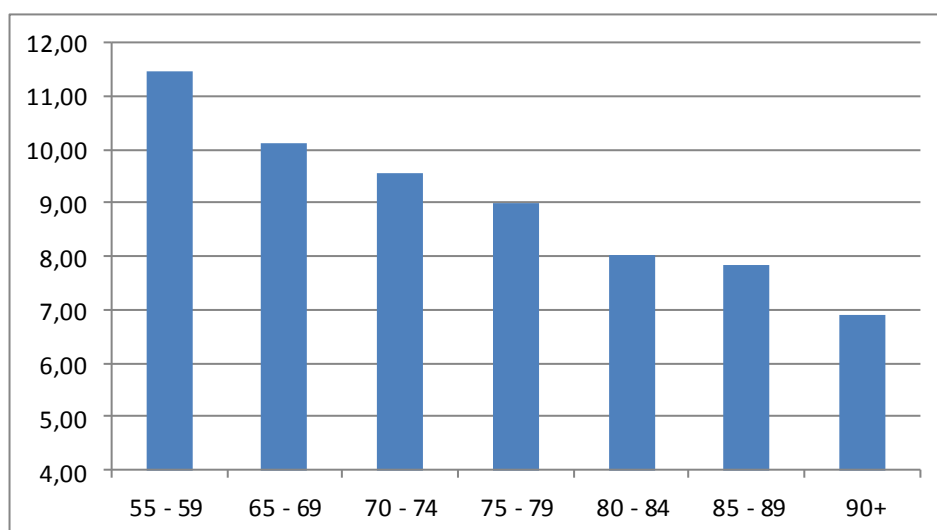

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS

Osoby bardzo stare odznaczają się również zdecydowanie niższym poziomem wykształcenia w porównaniu z generacjami w sile wieku. Bieżących danych na ten temat dostarcza nam badanie PolSenior (rys. 2). Poziom wykształcenia jest wyznacznikiem umiejętności korzystania z szeregu udogodnień, jakie oferuje współczesna technika – osoby bardzo stare z nich w zdecydowanej większości nie korzystają.

Rysunek 2

Średni okres pobierania nauki (w latach) według grupy wieku

Źródło: obliczenia własne na podstawie bazy danych PolSenior

Ludzie bardzo starzy to osoby o dużych problemach zdrowotnych – NSP'2002 wykazał, iż 47,2% mężczyzn w tym wieku i 49,6% kobiet określało się jako osoby niepełnosprawne, niepotrafiące wykonywać samodzielnie podstawowych czynności dnia codziennego.

Osoby bardzo stare w przyszłości. W nadchodzących latach spodziewany jest bardzo szybki wzrost liczby osób bardzo starych w Polsce (tab. 2). Dziać się tak będzie zarówno pod wpływem dalszego ograniczania umieralności, jak i – po roku 2025 – pod wpływem dochodzenia do wieku 80 lat i więcej licznych generacji urodzonych pierwszych powojennych kilkunastu latach, tzw. powojennego baby-boomu.

Tabela 2

Liczba i udział ludzi bardzo starych w Polsce w latach 2010-2035 według prognozy GUS z 2008 r.

Rok	2010	2015	2020	2025	2030	2035
Liczba (w tysiącach osób)	1 327	1 488	1 566	1 537	2 005	2 574
Odsetek ludności ogółem	3,5	3,9	4,1	4,1	5,5	7,2

Jednocześnie wzrastać będzie względna waga populacji osób bardzo starych – choć ich liczba wzrośnie mniej niż dwukrotnie, wskutek przewidywanego spadku liczebności populacji Polski, udział w ogóle ludności wzrośnie ponad dwukrotnie z 3,5% w 2010 r. do 7,2% w 2035.

Utrzymywac się będą przy tym znaczące przestrzenne różnice w poziomie zaawansowanej starości - w roku 2010 województwami o najwyższym udziale osób bardzo starych były podlaskie i świętokrzyskie (po 4,1%), podczas gdy „najmłodsze” były pomorskie i wielkopolskie (po 3%). Ćwierć wieku później w roku 2035 maksimum osiągnięte zostanie w województwie świętokrzyskim (8,2%), a minimum w wielkopolskim i małopolskim (6,5%).

Osoby bardzo stare posiadają bardzo specyficzne potrzeby zdrowotne, opiekuńcze i pielęgnacyjne, co wynika przede wszystkim z dużej intensywności owych potrzeb, ich trwałości, a dodatkowo z konieczności uwzględniania w kontaktach z sędziwymi starcami często występujących problemów z komunikowaniem. Tym samym istnieje potrzeba przygotowania lekarzy, pielęgniarek, pracowników usług społecznych na kontakt z posiadającymi owe specyficzne potrzeby sędziwymi klientami w sytuacji, gdy pewnym jest szybki wzrost liczby sędziwych starców w przyszłości. Jedną z inicjatyw ukierunkowanych na dostarczenie wiedzy i umiejętności, jak współdziałać z bardzo starym klientem usług społecznych, jest Podyplomowe Studium Gerontologii Społecznej UŁ, którego celem jest dostarczenie wiedzy z zakresu gerontologii społecznej, psychogerontologii i geriatry w zakresie potrzebnym do pracy zawodowej pracownikom sektora usług społecznych.